

**ПРАВОВА РІВНІСТЬ ЯК ОСНОВА ЗАБОРОНИ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЛЮДИНИ
ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ**
**LEGAL EQUALITY AS A BASIS FOR PROHIBITION OF DISCRIMINATION
AND PROBLEMS OF ITS REALIZATION IN UKRAINE**

Гузь О.Ю.,
*аспірант кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Інституту права імені В. Сташиша
Класичного приватного університету*

У статті здійснюється комплексне загальноправове дослідження принципу рівності як основи заборони дискримінації людини. На підставі аналізу доповідей міжнародних організацій визначені проблеми реалізації цього принципу в Україні в умовах сучасної юридичної дійсності.

Ключові слова: дискримінація, рівність, рівноправність, форми дискримінації.

В статье осуществляется комплексное общеправовое исследование принципа равенства как основы запрещения дискриминации человека. На основании анализа докладов международных организаций определены проблемы реализации этого принципа в Украине в условиях современной юридической действительности.

Ключевые слова: дискриминация, равенство, равноправие, формы дискриминации.

The article is comprehensive survey of the general legal principle of equality as the basis of non-discrimination rights. Based on the analysis of the reports of international organizations identified problems of this principle in Ukraine under current legal reality.

Key words: discrimination, equality, justice, form of discrimination.

Протягом останніх років соціологічні служби засвідчували негативні тенденції поширення в Україні дискримінації, ксенофобії, «мови ворожнечі» та нетолерантного ставлення до представників різних груп населення, а також збільшення кількості злочинів на ґрунті ненависті, скоєних членами екстремістських угруповань, а інколи й представниками правоохоронних органів, передусім міліції (згідно з даними правозахисних організацій). Також міжнародні неурядові правозахисні організації неодноразово зазначали наявність в Україні випадків прямої чи непрямої дискримінації різних категорій населення, расизму, «мови ворожнечі», злочинів на ґрунті ненависті та інших проявів гострих та суспільно небезпечних форм ксенофобії. [1]

Відзначені обставини обумовлюють необхідність систематизації наявних знань, їхнього розвитку й переломлення до умов сучасної України, що в кінцевому підсумку буде сприяти створенню комплексної картини даного правового явища. Проблема, яка розглядається в статті, є актуальною як з позиції науки, так і в ракурсі потреб правореалізуючої практики.

При всій важливості обраної теми піднята проблема досліджена фрагментарно, включає безліч дискусійних питань, характеризується не систематизованістю теоретичного й фактичного матеріалу.

Вітчизняне правознавство не має комплексних монографічних досліджень загальнотеоретичного характеру, що консолідують як загальні, так і специфічні ознаки, властиві будь-якому прояву дискримінації.

Окремі аспекти дискримінації у світлі реалізації основних принципів права, прав і свобод людини й громадянина, основ правової державності й міжнародного правопорядку розглядалися в роботах відомих російських та українських правознавців: М.І. Ейтіна, В.М. Баранова, П.П. Баранова, А.М. Васильєва, Н.А. Власенка, В.Б. Ісакова, В.Н. Карташова, В.Я. Кікота, Т.К. Керимова, У.В. Лазарева, А.В. Малько, Н.И. Матузова, В.В. Оксамитного, У.Д. Перевалова, Ю.А. Тихомирова, ВА. Толстика, Т.Л. Хабрієвой, А.Ф. Черданцева, Б.С. Ебзєєва, А.И. Екімова, В. Авер'янова, В. Горшенєва, М. Гуренко, Р. Калюжного, В. Кампо, М. Костицького, О. Мурашина, А. Олійника, М. Орзіха, В. Опришка, В. Погорілка, П. Рабіновича, В. Сіренка, В. Синьова, О. Скакун, Ю. Тодики, М. Цвіка та інших.

Усі люди народилися вільними й рівними за своєю гідністю та правами. Вони наділені розумом і совістю та повинні діяти один стосовно одного в дусі братерства. [2, Ст.1]

Здавалося б, що кожен розуміє: всі люди в цьому світі є різні. У кожного своя зовнішність, зріст, колір очей, волосся та шкіри. У кожного свої уявлення про світ, переконання та принципи. У кожного свої мрії й страхи, таланти і комплекси. Кожна людина – єдина і неповторна, одночасно схожа на всіх і зовсім інша.

Сучасна концепція Прав Людини ґрунтується на принципі заперечення нерівності. Будь-яка людина згідно з цією концепцією є унікальна, але рівна в правах і можливостях, однаково цінна для суспільства. Права Людини є загальними, невід'ємними, неподільними. Вони повинні бути гарантовані кожному незалежно від національної приналежності, релігії, статі, віку, здібностей. Закони правової держави повинні гарантувати громадянам ці невід'ємні права, які належать їм від народження, а самі громадяни повинні знати про свої права і вміти їх відстоювати. Права Людини є наріжним каменем соціальних перетворень, шляхом яких вибудовувалося сучасне громадянське суспільство

Поняття дискримінації тісно пов'язане з правами людини, однак не є синонімом «порушення прав людини». Дискримінацію трактують як будь-яке розходження, виняток або перевагу, що заперечує або зменшує рівне здійснення прав, тобто обмежує ці права. Також дискримінація може бути визначена як будь-яка форма підпорядкування або негативного відношення до окремих осіб або груп, заснована на певних характеристиках. Тобто дискримінують – обмежують у правах – людину або групу осіб за певною характеристикою або ознакою: статтю, віком, національністю, віросповіданням тощо.

Дискримінація – це рішення, дії або бездіяльність, спрямовані на обмеження або привілеї стосовно особи та/або групи осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (далі – певні ознаки), якщо вони унеможливають визнання й реалізацію на рівних підставах прав і свобод людини та громадянина [3, ст. 1].

Варто зазначити, що дискримінація існувала завжди. В усі часи й епохи в усіх країнах були групи осіб та окремі люди, які не мали рівних з іншими прав. До останніх часів дискримінаційні положення були закріплені законами багатьох держав. Під час існування рабства або кріпосного права ознакою дискримінації було походження: раб або кріпак не мали таких самих прав, як їхні господарі. Жінки більшості нині розвинених країн

колись не мали права обирати та бути обраними на виборах, рівних з чоловіками прав на освіту та працевлаштування. Чорношкірі американці дуже довго виборювали своє право на місце в суспільстві поряд із білими і на рівні з ними права. Людей з інвалідністю багато століть вважали здатними лише на збирання милостині, гідних лише жалю, а в гітлерівській Німеччині – взагалі зайвими членами суспільства. Ці приклади можна наводити довго, але головне – усвідомити, що генетично і психологічно коріння дискримінації простягається з сивої давнини, коли воно виникло з реальних умов виживання людства в ту чи іншу епоху, а тому є досить сильним. Нині умови змінилися, і реальних підстав для дискримінації немає. Сьогодні кожна держава, яка хоче називатися демократичною, позбулася так званої дискримінації «де юре», тобто закріпленої в законах (хоча також не абсолютно, і там триває боротьба різних груп за свої права). Однак дискримінація «де факто» (або неофіційна) укоренилася в соціальних звичаях, стереотипах і забобонах. Така дискримінація є найбільш поширеною і, можливо, найбільш небезпечною, оскільки змінити закон країни набагато простіше, ніж традиційні уявлення її громадян. Українське законодавство ще не є зовсім досконалим, тому йде послідовна робота над тим, щоб наближати його до європейського зразка. Однак більшою проблемою є якраз існування неформальної дискримінації в суспільстві всупереч законодавству.

Принцип рівності людей проголошувався ще в роботах грецьких філософів. Але як окрема категорія «людські права» (тобто права, які належать людям від народження) виникла у часи Просвітництва, тобто у 18-му сторіччі. Кроками до утвердження людських прав як окремої категорії права стали хартії, які ще не урівнювали в правах всіх людей, але утверджували свободи, належні певним категоріям за соціальним чи релігійним статусом, такі як Magna Charta Libertatum 1215 року, видана в Англії підчас правління короля Іоанна Безземельного, датська Erik Klippings Handfaestning 1282 року, брабантська (брюссельська) Joues Entree 1356 року, нідерландська Union of Utrecht 1579 року, англійський Bill of Rights («Біль про права») 1689 року, українська Конституція Пилипа Орлика 1710 року.

У «Декларації прав людини і громадянина», ухваленій Національними Зборами Французької Республіки через два роки після Французької революції 1789 року, вперше висловлене і найпершим положенням є таке: «Люди народжуються свободними й рівними у правах...». З тих часів термін «людські права» і цей принцип увійшли до конституцій багатьох країн світу.

Одним із найважливіших, фундаментальних принципів у галузі прав людини є принцип рівності. Рівність передбачає відсутність дискримінації, а принципи рівності і відсутності дискримінації є взаємодоповнюючими. Так, рівність перед законом означає, що до однакових фактів має бути однакове ставлення, а відсутність дискримінації означає, що будь-яке розрізнення чи диференціювання забороняються без належного й об'єктивного виправдання. Міжнародними документами забороняється дискримінація за такими ознаками, як раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політична позиція чи точка зору, національне чи соціальне походження, майновий стан чи місце народження і походження за народженням.

Водночас розрізнення та диференціювання не забороняються абсолютно, оскільки для цього можуть існувати об'єктивні виправдання. Наприклад, відмова літньому чоловікові в прийнятті на тяжку фізичну роботу, умови якої не відповідають його фізичним можливостям, є достатнім виправданням, як і розрізнення жінок і чоловіків, наприклад, у спорті, де таким достатнім виправданням є фізіологічна різниця і пов'язані з нею особливості.

Є дві форми дискримінації – пряма і непрямая. Пряма дискримінація – рішення, дії або бездіяльність, що призводять до випадку, коли до особи та/або групи осіб за їх певними ознаками ставляться менш прихильно, ніж до інших осіб в аналогічній ситуації. Непряма дискримінація – рішення, дії або бездіяльність, правові норми або критерії оцінки, умови чи практика, які формально є однаковими, але під час здійснення чи застосування яких виникають чи можуть виникнути обмеження або привілеї стосовно особи та/або групи осіб за їх певними ознаками, крім випадків, якщо такі дії або бездіяльність, правові норми або критерії оцінки, умови чи практика об'єктивно виправдані метою забезпечення рівних можливостей для окремих осіб чи груп осіб реалізувати рівні права й свободи, надані їм Конституцією і законами України. [3, ст.1]

Існують типові різновиди дискримінації, пов'язані зі світоглядом і упередженим дискримінаційним ставленням до певних категорій людей чи наявністю суб'єктивно оцінюваних уявних переваг. Це расизм, фемінізм, маскулінізм, сексизм, гомофобія, ксенофобія, антисемітизм, гендерна дискримінація.

Матеріали доповідей міжнародних організацій свідчать, що для України є характерними такі проблеми, де вбачають прояви дискримінації та нерівності:

1. Рівність у доступі до освіти

Якість освіти суттєво залежить від місця проживання: вона значно нижче в сільських школах, ніж міських. Крім того, проблема доступу до освіти стосується мігрантів і представників окремих етнічних груп. Загалом нерівність в реалізації права на освіту пов'язана з доходами відповідної родини і можливістю оплатити навчання.

2. Рівність у доступі до медичних послуг

Літні люди мають гірший доступ до медичних послуг, ніж люди працездатного віку. Ця проблема також стосується ромів та мешканців країни, які не є її громадянами, зокрема, вихідців з Азії, Африки та Кавказу.

3. Рівність у галузі працевлаштування, зокрема:

- вхід до ринку праці;
- умови праці;
- можливість доступу до всіх рівнів працевлаштування;
- умови звільнення.

Принцип рівності та недискримінації в трудовій сфері порушується найчастіше. Найбільшою у сфері праці є дискримінація за ознаками статі та віку: жінкам значно важче працевлаштуватися, ніж чоловікам, і вони за інших рівних умов мають меншу зарплатню, а літнім людям значно важче працевлаштуватися, ніж молодим.

4. Рівний доступ до соціальних послуг

- доступ до соціального благополуччя, соціальної опіки (включаючи материнство і дитинство), пенсій тощо;
- доступ до базових послуг, таких як вода, електрика, каналізація;
- рівність соціальних та комунальних послуг.

5. Рівність у питаннях громадянства, зокрема, умови його отримання.

Одну з п'яти умов отримання українського громадянства, а саме доведення, що людина не є громадянином іншої держави, досить часто просто неможливо виконати внаслідок загрози для життя при поверненні за необхідним документом в країну, де вони раніше мешкали, або внаслідок обтяжливих вимог оплати виходу з громадянства іншої країни.

6. Рівне поводження правоохоронців

- свобода від погроз та застосування фізичної сили;
 - поводження під час арешту;
 - поводження під час затримання.
- Спостерігається також упереджене ставлення до

представників сексуальних меншин, а також деяких вразливих груп населення – наркоманів, ВІЛ-інфікованих, яке має наслідком їхню дискримінацію. Представники цих груп скаржаться, що міліція постійно ігнорує насильство проти них, а інколи потурає цьому. Прикладами дискримінації з боку правоохоронних органів можуть слугувати примусова дактилоскопія осіб певної національності (зокрема, ромів) та масові обшуки.

7. Рівність у реалізації права на свободу вираження поглядів

Реалізація права на інформацію у мешканців сіл, малих міст та обласних центрів суттєво відрізняється. У країні є місцевості, де працює тільки радіо, місцевості, де є тільки радіо та Перший загальнонаціональний канал телебачення. Доступ до Інтернету і якість зв'язку також суттєво залежать від місця проживання. Це породжує значну нерівність у реалізації права на свободу вираження поглядів. [4]

Таким чином, в Україні принцип рівності відображений у загальній формі в галузевих законах, нормах цивільного та адміністративного законодавства. Але в цих нормативно-правових актах відсутні антидискримінаційні положення, які унеможливили би дискриміна-

цію в різних сферах суспільного життя, таких як працевлаштування, освіта, медична допомога, надання житла, доступ до публічних та соціальних послуг, контрактні відносини між фізичними особами, фізичними та юридичними особами тощо, та запроваджували б ефективні механізми та обов'язки державних органів щодо захисту від дискримінації й отримання компенсації завданої шкоди.

Відсутність ясної і чіткої кваліфікації певних дій як дискримінації породжує безвідповідальність: дискримінація в Україні практично не карається (а це, у свою чергу, стимулює подальшу дискримінацію). Переважна більшість нормативно-правових актів містять саакраментальну фразу: "Особи, винні в порушенні законодавства, несуть цивільно-правову, адміністративну чи кримінальну відповідальність відповідно до законодавства України". Але цивільно-правова та адміністративна відповідальність за дискримінаційні дії в законодавстві не визначена. Що стосується кримінальної відповідальності, то вона застосовується тільки до фізичних осіб. Отже, представники меншин практично не захищені від дискримінаційних дій з боку юридичних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Наталя Беліцер Дискримінація в Україні – проблеми і перспективи їх подолання: Аналітичний звіт (електронна версія) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/analitichnii-zvit-diskriminatsiia-v-ukraini-problemi-i-perspektivi-ikh-podolannia> – Станом на 07.09.2012 р.
2. Загальна Декларація Прав Людини, 1948. -[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
3. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
4. Доповіді правозахисних організацій. Деякі аспекти права на захист від дискримінації та нерівності -[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?id=1040202612>